

TEBRİZ ÂŞIK ŞİİRİNDE TARİHÎ BİR DİRENİŞ SEMBOLÜ: BABEK

A Historical Resistance Symbol in Tabriz Ashik Poetry: Babek

Fazıl ÖZDAMAR*

ÖZ

Günümüzde yüzlerce âşığın, balabancının ve kavalcının sanatlarını icra ettiği Tebriz'deki âşıklık geleneği içinde yaratılan şiirlerin konularından biri de Babek'tir. 9. yüzyılda kendi adıyla da anılan Bez Kalesi'nde, Abbasilere karşı mücadele eden Hurremilerin liderlerinden biri olan Babek, geçmişten günümüze İran Türklerinin en önemli kahramanlarından biridir. 1999-2007 yılları arasında, Temmuz ayı içinde yapılan ve binlerce İran Türkünün katıldığı Babek Kalesi kutlamalarında İran Türkü âşıklar da üzerlerine düşen görevi ifa etmişler ve kutlamaya katılanların duygu ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır. Bunlardan Âşık Gafar İbrahimî ve Âşık Abbas Hazretî'nin yarattığı Babek konulu şiirler, bu duygu ve düşüncelere uygun yaratılan örneklerden bazılarıdır. Bu şiirlerden hareketle son yıllarda, Tebriz âşıklık geleneğinde Babek konusunun önemli oranda ele alınan konulardan biri olduğu görülmektedir. Babek'in âşık şiirinde de ele alınan bir konu olması, onun hayatıyla kendi durumları ve beklentileri arasında ilişki kuran âşıkların ve toplumun yeni bir yansımasıdır. Bu makale, bu yansımanın nedenlerini ve sonuçlarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Halk Şiiri, Babek, Babek Törenleri, Âşık Gafar İbrahimî, Âşık Abbas Hazretî.

ABSTRACT

One of the topics of the poems created within the ashik tradition in Tabriz, in which hundreds of ashiks, balabancıs and kavalcıs have been carrying out their art, is Babek. Babek, who was one of the Khurramites' leaders and had struggled against Abbasids in the Bez Castle, which named after him in the 9th century, is one of the most important heros of Turks living in İran today, as well as before. Ashiks also have fulfilled their mission and have been the interpreter of the people's thoughts and feelings in the celebration, carried out in July at Babek Castle between 1999-2007. Poems, which are about Babek and have been created by Aşık Gafar İbrahimi and Aşık Abbas Hazreti, are just some of the examples, created with such thoughts and feelings. Departing from these poems, one can easily see the topic of Babek, which have been evaluated in the poems of the ashiks from Tabriz and have significantly been increased in the poetry. Babek, as a subject dealt in also ashik poetry, is a new reflection of the society and ashiks, who make contact between his life, his own status and his expectations. This essay deals with the reasons and results of this reflection.

Key Words

Folk Poetry, Babek, Babek Ceremonies, Aşık Gafar İbrahimi, Aşık Abbas Hazreti.

Giriş

Dünyada Türkiye'den sonra Türk nüfusunun en yoğun olduğu bölgelerin başında İran gelmektedir.¹ Türklerin en eski kültür unsurlarından biri olan âşıklık geleneği, İran genelinde, ağır baskılara rağmen,² varlığını hâlâ sürdürmektedir. İran'ın kültür merkezlerinden biri olan Tebriz, bu geleneğin devam ettiği en önemli şehirlerden biridir.

Bu incelemede, öncelikle Tebriz âşıklık geleneği ve bu gelenekte âşıklar tarafından yaratılan şiirlerin konuları hakkında bilgi verilecektir. Ardından kültürel kimliği koruma ve bunun için verilen mücadelenin ifadesi kabul edilen Babek'ten, onun Abbasilere karşı verdiği mücadeleden ve günümüzde yapılan Babek Kalesi törenlerinden bahsedilecek ve Tebriz âşıklık geleneğine mensup iki âşığın

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Doktora Öğrencisi. fazilozdamar@hotmail.com

Babek konulu şiirleri incelenecektir. Yaklaşık 600 âşığın sanatını icra ettiği Tebriz âşıklık geleneğinde, doğrudan Babek ile ilgili ya da kahramanlık konulu şiirlerinde onu öven onlarca âşık bulunmaktadır. İncelemeye şiirlerinde Babek'i doğrudan ele alan iki âşığın şiiri ile İran Türklerinin Babek Kalesi'ne ne zamandan beri çıktıklarını tespit etmek için 1995'te vefat etmiş olan Âşık Ali Feyzullahî Vahid'in bir dördürlüğü dâhil edilmiştir. İncelemenin sonucunda bu âşıkların dün olduğu gibi bugün de kültürel kimliği korumada Babek'i nasıl kullandıkları değerlendirilecektir.

1. Tebriz Âşıklık Geleneği:

Öncelikle Tebriz âşıklık geleneği hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. İran'daki âşık muhitlerinin sayısı, araştırmacılara göre değişiklik arz etmektedir.³ Ancak bu araştırmacıların tamamı, Tebriz ya da Karadağ Bölgesi'ndeki âşıklık geleneğinin tüm canlılığıyla devam ettiği görüşünde birleşmektedir. Bu gelenekte yukarıda da belirtildiği gibi yaklaşık 600 âşık vardır. Bunlardan 250-300'ü, "meclis"⁴ katılmakla ve bunlara "meclis âşığı" ya da "usta âşık" denilmektedir. Meclise katılmayan ve sanatlarını sadece evlerinde icra edenlere ise "ev âşığı" adı verilmektedir (K. K. 1). Âşıkların yanında bu sayının yarısı kadar da "kavalcı" ve "balabancı" vardır.⁵ Tüm bu sanatçıların ailelerini de eklediğimizde Tebriz âşıklık geleneğinin yaklaşık 2.000 kişilik büyük bir aileden oluştuğunu söylemek mümkündür (K. K. 2).

Tebriz'deki âşıklar, balabancılar ve kavalcılar, sanatlarını Tebriz'de Âşık Ayet Kamberî tarafından işletilen Elseven Âşıklar Kahvesi başta olmak üzere, Âşık İsmail Kamberî Âşıklar Kahvesi, Gülistan Âşıklar Kahvesi,

Hacı Rahim Sinâferin Âşıklar Kahvesi ve Genceli Âşıklar Kahvesi'nde icra etmektedirler (Kafkasyalı 2009: 40). Tebriz âşıklık geleneğinin sürdürüldüğü diğer ortamlar da çeşitli topluluk ve âşık gruplarının kurmuş olduğu derneklerdir.⁶

Tebriz âşıklık geleneğinde sanatkârlar, "üçlük" adını verdikleri; saz, balaban ve kavaladan oluşan üç çalgı aleti eşliğinde sanatlarını icra ederler. Bunlardan saz; genellikle dut, erik ve ceviz ağacından yapılmaktadır ve dokuz kulaklı, on dokuz perdeli ve dokuz tellidir (Kafkasyalı 2009: 37). Tebriz âşıklık geleneğinde saz, ayakta göğüs hizasında tutularak çalınmakta ve gövdesiyle kolu arasında tutturulmuş bir kayış sayesinde âşığın omzuna asılmaktadır. Tebriz âşıklık geleneğinde âşıklar, öncelikle şiir sanatının ustası olarak tanınırlar; ancak şiirlerini sadece söz olarak değil, saz eşliğinde icra ederler.

Tebriz âşıklık geleneğinde vurmalı bir çalgı olan kaval,⁷ bir kasnak üzerine deri (genellikle balık derisi) geçirilerek yapılan ve özel bir ses vermesi için iç kısmına metal halkalar asılan bir çalgıdır. Balaban ise, genellikle fındık, ceviz ve erik ağacından yapılan 28-32 cm uzunluğunda, silindirik gövdesinin üzerinde dokuz delik bulunan üflemeli bir çalgıdır (Hacıyeva vd. 1999: 133).

Tebriz'de, başta düğün ve sünnet olmak üzere bütün toylar, hâlâ âşıklar ve onlara eşlik eden kavalcılar ve balabancılarla yapılmaktadır. Düğün ya da herhangi bir toy için âşık getirmek isteyen bir kişi, ya istediği âşıkla irtibata geçmekte ya da yukarıda belirttiğimiz âşık kahvelerinden birine giderek kahveyi işletenin önerdiği bir âşığı, belli bir ücret karşılığında toyuna götürmektedir (K. K. 2).

Tebriz âşıklık geleneğinde, hikâye anlatma geleneği de tüm canlılığıyla devam etmektedir. Bu gelenekte anlatılan hikâyelerin sayısı 100'den fazladır.⁸ Bu hikâyeler arasında; 14 kolunun olduğu iddia edilen Koroğlu, Kurbanî ile Peri, Garip ile Şahsenem, Şah İsmail ile Gülizar, Hasta Kasım, Han Çoban ile Sara, Gülruh ile Ferruh, Ali ve Rafii vb. hikâyeler sayılabilir (Kafkasyalı 2009: 45).

Âşıklar hikâyeleri, usta-çırak ilişkisiyle öğrenmektedirler. Bir âşığın usta âşık kabul edilmesi için âşıkların, usta malı olarak gördükleri; Koroğlu, Abbas ile Gülgez, Şikâri, Kerem ile Aslı ve Kurbanî ile Peri vb. belli sayıda hikâyeyi bilmeleri ya da yeni hikâye tasnif etmeleri gerekmektedir.⁹

2. Tebriz Âşık Şiirinde Babek:

Tebriz âşıklık geleneğinde, eskiden olduğu gibi günümüzde de Şah İsmail, Koroğlu, Setter Han ve Babek hakkında şiirler söylenmekte ve hikâyeler anlatılmaktadır.

Tebriz âşıklık geleneğine mensup âşıkların son yıllarda yarattıkları şiirlerde işledikleri konular arasında, Babek ve Babek'in bağımsızlık duygusu önemli bir yer edinmiştir. Tebriz'de Elseven Âşıklar Kahvesi'ni işleten Âşık Ayet Kamberî, bunun sebebini Tebriz'deki âşıkların genellikle Babek Kalesi'nin bulunduğu Karadağ Bölgesi'nden gelmiş olmalarına bağlamaktadır. Kamberî, Babek'in kendisindeki bu duygunun kaynağını şu şekilde açıklamaktadır: "*Babek Kalesi'ne yakın bir yerde doğmak, düşüncelerimi ister istemez etkilemiştir. Babek'in amacı ve giriştiği mücadele, sadece benim değil, Karadağ'da doğmuş diğer âşıkları ve onların şiirlerini de etkilemiştir. Babek'in amacı ve halkı için giriştiği bu mücadele, bizim mec-*

lisimizde yankılanmaktadır. Âşıklar, genellikle mensubu olduğu milletinin manevi değerlerini yaşatmak ve canlı tutmak için çalışmalıdır. Bu değerlerden biri de Babek'tir. Babek'in düşüncelerimize etkisi inkâr edilemez."¹⁰ Bu noktada Babek'in tarihî kimliği hakkında genel bilgi vermek yararlı olacaktır.

Babek (?-838), Halife Me'mun ve Mu'tasım döneminde Abbasi hâkimiyetine karşı mücadele eden Hurremilerin lideridir. Bir mezhep adı olan Hurremiye; Samani'ye göre "*hurrem: hoş*" kelimesinden türetilmiştir. Bunun dışında, mezhebin ortaya çıkış yeri kabul edilen Erdebil'in "Hurram Bölgesi"yle de ilgili olduğunu söyleyenler vardır (Margoliouth 1997: 596).

Babek'in aile şeceresi hakkında çeşitli rivayetler vardır; ancak bunların hangisinin doğru olduğunu tespit etmek, mevcut kaynaklar çerçevesinde imkânsızdır. Onun hayatı hakkında bu kadar çok rivayetin ortaya çıkması, onun Abbasilere karşı göstermiş olduğu başarıdan kaynaklanmaktadır, denebilir (Yıldız 1991: 376).

Osman Turan'ın çeşitli tarihî kaynakları kullanarak Babek hakkında verdiği bilgileri burada kısaca özetlemek yararlı olacaktır. Mesudî, onun Hasan gibi, İslamî bir isim taşıdığını; Dineverî ise, Babek'in şeceresi ve mezhebi hakkında ihtilaf olduğunu belirttikten sonra, onun babasının Hurremiye mezhebinin bir kolu olan Fatimilerin kurucusu, Ebu Müslim'in kızı Fatıma'nın oğlu olan Mutaahhar olduğunu söylemektedir. Taberî'ye göre Babek; "*Matar adında bir dilencinin gayr-ı meşru çocuğudur.*" Makdisî; Babek'in yağ tüccarı olan babasının Azerbaycan'ın Mimad Bölgesi'ne gelerek burada Babek'in annesi olan kör bir kadınla evlendiğini belirtmektedir.

İbn al-Nadim ve Makdisî'ye göre ise Babek, Azerbaycan'da doğup büyü müştür. Sütninlikle geçimini sağla yan annesinin yanında 10 yaşına kadar kaldıktan sonra, 18 yaşına kadar Tebriz yakınlarında çobanlık yapmış ve bu yaşta annesinin yanına döndüğünde Hurremilerin lideri Cavidan, Bez'e giderken Babek'i görmüş ve kabiliyetinden dolayı onu yanına almıştır. Bu sırada Hurremilerin başına geçmek isteyen Ebu İmran'ın Cavidan ile giriştiği mücadele, ikisinin de ölümüne neden olmuştur. Eşinin ölümünden sonra Babek'e âşık olan Cavidan'ın karısının, "*Cavidan'ın ruhunun Babek'e gireceği ve ona itaat edilmesi gerektiği*" ile ilgili kocasına atfen söylediği uydurma sözler ile Hurremilerin Babek'e itaat etmelerini sağlamıştır. 817'de Hurremilerin lideri olan Babek'in bundan sonraki hayatı tüm ayrıntılarıyla bilinmektedir (Turan 1986: 170-171).

Babek, Hurremiye hareketinin başına geçtikten sonra bu hareketi genişletme imkânı bulmuştur. Bez Kalesi'ni (daha sonra Babek Kalesi olarak adlandırılmıştır), merkez kabul ederek etrafına taraftar toplama ya başlayan Babek, Emin ile Me'mun arasındaki iktidar mücadelelerinden istifade ederek nüfuz sahasını genişletmiştir. Faaliyetlerini gizlice sürdüren Babek, isyan etmek için uygun bir zaman beklemiş; Emin'in katli, Hz. Ali evladından Ali Rıza'nın Me'mun tarafından veliaht gösterilmesi sebebiyle Bağdat'ta çıkan karışıklıklar ve Herseme bin A'yen'in öldürülmesinden sonra Azerbaycan valisi olan oğlu Hâtîm'in isyan hazırlıklarına başlaması üzerine, 816'da isyana başlamıştır (Yıldız 1991: 376).

Halife Memun, isyanın bastırılması için 820'de kuvvetlerini gönder-

mişse de başarılı olamamıştır. İsyân, Memun'un 833'te ölümü öncesi ve sonrasında da devam etmiş, isyanı bastırmak mümkün olmamıştır. Memun'un yerine halife olan yeni Halife Mu'tasım, Babek isyanını bastırmak için ilk olarak 833'te İshak bin İbrahim ve ardından Ebu Said Muhammed'i görevlendirmiş, ancak Babek'e karşı kısa süreli başarılar kazanılmışsa da isyan bastırılmamış, isyanın daha da büyümesinin önüne geçilememiştir (Turan 1986: 171-172).

Halife Mu'tasım, yirmi yıldır devam eden ve devletin geleceğini tehdit etmeye başlayan Babek isyanını sona erdirmek için kendisinin Mısır valiliği sırasında yanında bulundurduğu, askeri bilgi ve kudretine şahit olduğu Afşin'i (Haydar bin Kavus),¹¹ 3 Haziran 835'te, Cibal ve Azerbaycan'a vali tayin ederek isyanı bastırmakla görevlendirmiştir (Yıldız 1991: 376).

Aralıklarla iki yıl boyunca Babek'le savaşı ve halifeden gelen yeni kuvvetlerle ordusunu daha da güçlendirip hazırlıklarını tamamlayan Afşin, 837 yılının başında, kış olmasına rağmen, ordugâhını Bez Kalesi'nin önüne kurmuş ve kaleyi kuşatmıştır. Artık yolun sonuna geldiğini anlayan Babek, kuşatmaya daha fazla dayanamamış ve Bez Kalesi'ni terk etmek zorunda kalmıştır. Babek'in terkenden sonra Bez Kalesi'ne giren Afşin bütün Hurremileri kılıçtan geçirip kaleyi yakıp yıkmıştır. Yanında kalan birkaç kişiyle Aras'ı geçip Ermenistan tarafına giden Babek'i yakalamak için Afşin, Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın valilerine ve komutanlarına mektup göndererek Babek'in yakalanmasına yardım edecek kişilere ödüller verileceğini ilan etmiştir. Ermenistan tarafına giden Babek, kardeşi Abdullah'ın

da içinde bulunduğu grubuyla Bizans taraflarına ilerlerken, Babek'i görüp tanyanların bu durumu Ermenistan emiri Sehl bin Sinbat'a bildirmesinin ardından Sinbat, Babek'i kendi kalesine gelmeye ikna etmiştir. İlk dönemlerde Babek taraftarı olan Sinbat, halifenin gözünde mevkisini yükseltmek için Babek'i bir av bahanesiyle kaleden çıkarmış ve onu, Afşin'in komutanı Ebu Said'e teslim etmiştir (Turan 1986: 172, Kapaşahin 2007: 351-352).

838'de Samerra'ya getirilen Babek, dönemin âdeti üzerine fil üzerinde gezdirilerek halka teşhir edilmiştir. Kol ve bacaklarının kesilmesinin ardından başı kesilen Babek'in, karnı da yarılmış ve kesilen başı, Horasan'da halka gösterilmiştir. Gövdesi ise Samerra'da bir ağaca asılmıştır (Kapaşahin 2007: 353).

3. Günümüzde Babek'i Anma Törenlerinin Kültürel ve Siyasal Yönü:

Babek hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, günümüzde Babek'i anma törenlerini tanıtmak uygun olacaktır. Bu konuda bilgi verirken Babek Kalesi tanıtılacak, daha sonra da yapılan törenler hakkında bilgi verilecektir.

Babek Kalesi olarak da bilinen Bez Kalesi; Tebriz şehrinin 300 km kuzeyinde ve Keleyber şehrinin 5 km güney batısındadır.¹² Babek Kalesi'nin bulunduğu bölge (Karadağ sıradağları) Greenwich'e göre 29-38° doğu meridyeni; 45-47° kuzey paralellerinde yer almaktadır. Yüksekliği 2.300 ile 2.600 m olan konik bir dağ üzerine kurulmuş bu kale; 400-600 m arasında değişen uçurumlarla çevrilidir. Bu kaleye ulaşmak için ancak iki kişinin yürüyebileceği dar bir yoldan geçilmek zorundadır (Haz. Danişver 2004: 7-8).

Babek Kalesi, son yıllarda İran

Türklerinin milli haklarını elde etme sürecinde sivil ve demokratik gösterilere sahne olmuştur. Babek'in doğum günü sebebiyle 4-5 Temmuz günleri yüz binlerce kişinin toplanmasıyla gerçekleşen bu törenler, bir halkın özüne dönüş töreni mahiyeti taşımaktadır. Kalede; İran Türk müziği çalınmakta, Türkçe şiirler okunmakta ve siyasî içerikli sloganlar atılmaktadır (Keskin 2004: 20-22).

Arif Keskin, Babek Kalesi törenlerinin, ilk olarak 1999 yılının Temmuz ayında düzenlendiğini ve 2004 yılına kadar her geçen yıl daha da artan bir katılımı yapıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Keskin, bu törenlerin, bir öğrenci hareketi olarak başladığını ve kısa sürede toplumun çeşitli katmanlarını içine alan, bir toplumsal harekete dönüştüğünü de belirtmektedir (Keskin 2004: 20-21). Ancak 2007 yılından itibaren Temmuz ayı başında Babek Kalesi'ne tören için kalabalık halde çıkmak yasaklanmıştır.

Babek Kalesi törenlerinin siyasi olarak her ne kadar söz konusu tarihler arasında yapılmış olsa da bu incelemeye konu olan şiirleri yaratan âşıkların, Babek konulu şiirlerini 1999'dan önce yaratmış olmaları ve kaleye uzun yıllardan beri çıktıklarını belirtmeleri, bu törenlerin kültürel olarak 1999 yılından önce de yapıldığını göstermektedir.

Bu törenlerin giderek güçlenmesi, İran'da hem siyasî hem de dinî yorumlara sebep olmuştur.¹³ Hatta Babek, İran'ın bir kahramanı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak hem Azerbaycan hem de İran Türkleri arasında, ki bu coğrafyaya Azerbaycan coğrafyası diyebiliriz, Babek'e gösterilen ilgi ve sevgi, bunun yanında Babek Kalesi'nde açılan pankartlar, atılan

sloganlar, okunan şiirler göstermektedir ki, Azerbaycan ve İran Türkleri, Babek'i Azerbaycan ve İran Türklerinin millî kahramanı olarak kabul etmektedirler.¹⁴ Bunun yanı sıra, kalede geniş çaplı ve çok renkli kültürel, sanatsal, edebî ve siyasî tören gerçekleştirmeleri, İran'da yaşayan Türklerin özlem, kaygı ve arzularını göstermek bakımından önemlidir (Keskin 2004: 20-22).

Tebriz âşıklık geleneğinde, Babek Kalesi'nde âşıkların yaptığı programların yeri çok önemlidir. Bu coşkulu topluluğun içinde sanatını icra eden bütün âşıklar, kahramanlık konulu şiirler okumakta ve hikâyeler anlatmakta, dolayısıyla da mensubu olduğu halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmaktadır.

Bu makalede, sadece Tebriz âşıklık geleneğinde Babek'i konu edinmiş şiirler inceleme konusu edileceği için, konunun siyasî yönüne kısaca değinmek yeterlidir. Bu törenlerdeki siyasî yönelişin ardında Babek'i kendi millî kahramanı olarak görme eğilimi ağır basmaktadır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, günümüzde İran'da yaşayan Türkler ve onların sözlü sanat temsilcileri olan İran Türkü âşıklar, Babek'i kendi millî kahramanı kabul etmektedirler. Hatta bu âşıklardan bazıları, Babek'i çok özel bir konuma yerleştirmekte ve onu Kaçak Nebi, Emir Erşat, Setter Han ve Bağır Han gibi tarihî kişilikler ve Köroğlu gibi destan kahramanlarıyla eş değerde görmektedir.

Diğer taraftan, gerek İran ve Azerbaycan gerekse Türkiye'de tarihî kimliği ve kişiliği bakımından değerlendirildiğinde Babek'in Türk soylu olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmalara rağmen Babek Kalesi'nde yapılan törenlere katılanların İran

Türkleri ve bunların da genellikle Türk milliyetçiliğini savunan kişilerin olmaları dikkate alınır, Babek'i basıkıcı yönetimlere direnmenin bir sembolü olarak kabul ettiklerini ve kendi mücadelelerinin de benzer bir yapıda olmasından dolayı, Babek'in etnik kimliğinden çok, vermiş olduğu mücadele bakımından sevilen bir tarihî kişilik kabul edildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, Babek'in Türk soylu olduğunu iddia etme noktasına kadar da ileri gidenlerin bulunduğunu belirtmekte yarar vardır.

4. Tebriz Âşıklarının Şiirlerinde Babek:

Tebriz âşıklık geleneğinde bahsettiğimiz kahramanlardan Babek'i konu edinen şiirler her geçen gün artmaktadır. Özellikle Karadağ Bölgesi'nden gelip Tebriz'e yerleşen âşıkların şiirlerinde Babek, en önemli konulardan birini oluşturmaktadır.

Ele alacağımız şiirlerin dörtlükleri tek tek incelenmekten ziyade, şiirin bütününde âşıkların Babek'i ele alış biçimleri ve Babek ile ilgili düşünceleri değerlendirilecek ve dörtlüklerdeki bazı bölümler yorumlanacaktır.

İlk şiir Tebriz'in usta âşıklarından biri olan Âşık Gafar İbrahimî'ye aittir. İbrahimî, 1954 yılında Karadağ'ın Keleyber bölgesinin Napışta köyünde doğmuştur (K.K.1). Tebriz ve Keleyber'in ünlü âşıklarından eğitim aldıktan sonra âşıklığa başlayan Âşık Gafar, İran başta olmak üzere Azerbaycan, Türkiye, İsveç ve birçok ülkede programlara katılmıştır. Şiirlerinin bir kısmını "Yeni Deyişmeler, El Koşmaları ve Sevgi Mukaddestir" adlı kitaplarında toplayan¹⁵ Âşık Gafar İbrahimî'nin aynı zamanda tasnif ettiği hikâyeleri de vardır. Bunlar arasında; "Babek", "Âşık ile Sıçan", "Fehle ile Reyhane", "Âşık İman", "Türkistan

Seferi”, “Sefer Han” ve “Ölüm Allah Elindedir” adlı hikâyeleri sayılabilir (Kafkasyalı 2009: 93-96).

Âşık Gafar’ın şiirlerinde Babek hareketi önemli bir yer tutmaktadır. Âşığın 1996 yılında yarattığını belirttiği ve 13 dörtlükten oluşan şiirinde, Babek’in mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.¹⁶

Şiirin bütün dörtlüklerinde geçen “Babek’im” kelimesinden de anlaşılacağı üzere Âşık Gafar İbrahimî, Babek’i birinci teklik şahıs eki olan “-m” ile ifade etmekte, ona sahip çıkmakta ve onu kendi millî kahramanı olarak kabul etmektedir:

*İrmi üç il Karadağ zirvesinde,
Kartal kimi yuva kurdu Babek’im.
Vahşi Mutesem’in beraberinde,
Polad kılıncını vurdu Babek’im.
Ne Harun ne Me’mun ne de Mutesem,
Şirin yuhuya getmedi desem,
Sivrilmiş¹⁷ kılıncı elinde möhkem,¹⁸
Gözleri önünde durdu Babek’im.
Helafet ordusu harda dayandı,
Yandırdığı odun içinde yandı,
Bura odlar yurdu Azerbaycan’dı,
Gelen orduları yordu Babek’im.
Demir kala kimi yerinde kaldı,
İpek duman kimi göye ucaldı,
Çohlu serkerdeler¹⁹ kemende saldı,
Saymadı helafet ordu Babek’im.
Saymadı kesekdi²⁰ çingildi²¹ daşdı,
Yel kimi kükredi sel kimi daşdı,
Dereden şığıdı²² tepeden aşdı,
Kuldurlar²³ boynunu burdu Babek’im.
Senbat dostu satdı heç de durmadı,
Ölüb getdi çoh da öziin yormadı,
Hayin Efşin hekiakati görmedi,
Hele de Efşin’ler gördü Babek’im.
Özünü çoh saldı ateşe köze,
İrmi üç il yuhu gelmedi göze,
Neçe yol²⁴ Efşin’le geldi üz üze,
Efşin’in ağzından vurdu²⁵ Babek’im.
Helife yanında yüz karavaşı,²⁶
Fırlandı gözleri oynadı kaşı,*

*Çapılsın kolları kesilsin başı,
Eyilmez Bez²⁷ kimi durdu Babek’im.
Uca zirvelerden bahır kalası,
Düşmenler yandırb yahır kalası,
Koçaklar²⁸ türedir ahır kalası,
Menem diyenlere zordu Babek’im.
Göylere baş çeken Bez Kalası’dı,
Bir koca kartalın boş yuvasıdı,
O ölmez bir halkın öz balasıdı,
Belke gene busat kurdu Babek’im.
Helife heyretle bahdı üzüne,
Dedi; ‘yalvar mene ah de özüne’,
Tökülen kanını yahdı²⁹ üzüne,
Dağların kafları³⁰ kurdu Babek’im.
Heder olmayacak o kanlar inan,
Kaynayıb çoşacak ötdükce³¹ zaman,
Elini satmadı şanlı gehraman,
Hazar’dı, Araz’dı, Kür’dü Babek’im.
Dağları titretti nereler sesi,
Daşlara ses saldı atlar şeyhesi,³²
Gafar’la Gülendama eyledi behsi,
Yandıran alovdu, kordu Babek’im.*

Âşık Gafar İbrahimî, şiirin genelinde Babek’in ortaya çıkışından ölümüne kadar geçen sürede, hüküm sürdüğü bölgede Abbasilere karşı yaptığı mücadele ve kahramanlıklardan bahsetmektedir.

Şiirin olay örgüsü, Babek’in hayatı ile hemen hemen aynıdır. Âşık Gafar; ilk olarak Babek’in, İran’ın kuzeyindeki Karadağ’da bulunan ve kendi adıyla da anılan Bez Kalesi’nde 23 yıl hüküm sürdüğünü belirtmektedir. Birinci bölüm olarak ifade edebileceğimiz bu bölüm, ilk beş dörtlüğü içine almaktadır. Bu bölümde Âşık Gafar; Babek’in, Afşin ile karşılaşmalarına kadar geçen sürede yaptığı mücadeleyi anlatmakta ve Babek ile ilgili genel değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Bu bölümde vurgulanması gereken bir husus, Bez Kalesi’nin kartal yuvasına benzetilmesidir. Gerçekte de Bez Kalesi’nin konumu, kartal yuvasını andırır ve ulaşımı oldukça

zordur. Bu durum, Âşık Gafar'ın Bez Kalesi'nin bu özelliğini bildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şiirin ikinci bölümü ise Babek ya da Hurremi hareketini bastırmak için Abbasilerin, Afşin adlı komutanı göndermesinden, Babek'in öldürülmesine kadar geçen süreç ve birinci bölümdeki gibi Babek ile ilgili genel değerlendirmeleri içermektedir.

Bu bölümde Âşık Gafar'ın bu şiirinde Sinbat'ı dile getirmesi önemlidir. Çünkü Ermeni emiri Sehl bin Sinbat, kendisine sığınan Babek'in yanında olduğunu Afşin'e bildirmiş ve Babek'in yakalanmasına sebep olmuştur. Âşık Gafar, Babek ile savaşması ve onu yakalayıp öldürülmesi için halifeye götürmesinden dolayı Afşin'i, "hain" olarak değerlendirmektedir. Âşık Gafar, bu tavrıyla taraf tutmakta ve Babek'i üstün göstermek için özel bir çaba sarf etmektedir.

Bu bölümde ayrıca Âşık Gafar, Babek'in halife ile karşılaşmasını anlatmakta ve Babek'in ölümü esnasında anlatılan bir olaya gönderme yapmaktadır. Babek'in öldürülmesinde; *"bir kolu kesildiği zaman ölümün solduracağı yüzünün korkudan sararmadığını anlatmak için vücudundan akan kan ile yüzünü boyadığı"* söylenmektedir (Turan 1986: 173).

Âşığın bu bölümde Babek'i överken kullandığı sıfatlar da dikkate değerdir. Bunlardan kaplan, Türklerde değişik isimlerle anılan önemli hayvanlardan biridir. Türk kültür tarihinde hakanların, kendilerine güçlü hayvan adlarını takarak güçlerini sembolize ettikleri bilinmektedir. Bu hayvan adları arasında; *"yolbars, pars, babür veya bebür"* sayılabilir (Ögel 2002: 535). Bu bölümde adı geçen başka bir hayvan da kurttur. Bi-

lindiği gibi kurt veya bozkurt ya da gök börü, Türk boylarının tamamında olduğu gibi İran Türklerinde de kutsal kabul edilen bir hayvandır.³³ Babek Kalesi'ne çıkılan yol güzergâhındaki kayalar üzerine çizilmiş kurt resimleri oldukça dikkat çekicidir. Aynı zamanda; İran Türkleri, Babek Kalesi törenleri için kaleye tırmanırken, belli yerlerde dinlenmekte ve buralarda âşıklar ve şairler eşliğinde şiirler okumakta, türküler söylemekte ve slogan atmaktadırlar. Bunlar yapılırken en dikkat çekici hareketlerden biri de katılımcıların elleriyle kurt işareti yapmaları ve hatta kurt gibi ulumalarıdır. Bu uygulama da kurdun, İran Türkülüğü için de önemli sembollerden biri olduğunu göstermektedir ve âşık da şiirinde bunu vurgulamıştır.

Bu bölümün diğer dörtlüklerinde yine Babek'i öven âşık, onun vatanını ve milletini hiçbir zaman satmadığını söylemekte ve onu Hazar Denizi'ne, Araz (Aras) ve Kür (Kura) Nehirlerine benzetmektedir. Söz konusu nehirler, Azerbaycan'ın siyasi ve sosyal hayatında oldukça önemlidir. Bunlardan Aras Nehri, 10 Şubat 1828'de Türkmençay Antlaşması uyarınca Azerbaycan'ı, Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayırmıştır (Gökdağ ve Heyet 2004: 51). Aras Nehri'nin başka bir önemi de onun güzergâhı ve döküldüğü denizle ilgilidir. Aras Nehri, Kura (Kür) Nehri ile birleştikten sonra Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Kura Nehri de Azerbaycan toprakları için çok önemli bir nehirdir. Bir taraftan sınırları ayıran Aras Nehri, diğer yandan ise Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından gelen Kura Nehri ile birleşmektedir. Âşık Gafar, burada Aras Nehri ile Azerbaycan'ın ayrılmasını anlatırken, Kura Nehri ile de onun

birleşmesi yönündeki dilek ve arzusunun dile getirmekte ve bu birlikteliğin gücüyle de Hazar Denizi'ne ulaşmayı arzulamaktadır.

Şiirin sonunda Âşık Gafar, Babek bahsini de Şair Gülendâml ile konuştuğunu ya da ona anlattığını ifade etmekte ve şiirin yaratılışında bu şairin önemli olduğunu dile getirmektedir. Adı, Kerim Gülendâml olan şair, İran'ın Urmîye şehrinde doğmuştur. Kerim Gülendâml, İran Türklerinin millî, manevi ve sosyal meselelerini konu edinmiş ve birçok engellemelere rağmen, Türkçe şiirler yazmaya devam etmiştir (Kafkasyalı 2002: 321).

Babek konulu şiir yaratan diğer bir âşık ise Âşık Abbas Hazretî'dir. Âşık Abbas Hazretî, 1970'te Karadağ'ın Üzümdil Bölgesi'nin Evli köyünde doğmuştur. Âşık Abbas Hazretî'nin saz ustaları, Âşık Sadakat Gence'li ve Âşık Ayet Kamberî'dir. Hazretî, bu âşıkların çıraklıklarını yapmasa da Âşık Eziz Şehnâzî, Âşık Gaffar İbrahimî ve Âşık İzzet İzzetî'den de etkilendiğini belirtmektedir. Şiirlerinin bir kısmını "Ohu Menim Derdimi" adlı kitabında yayımlamıştır (K. K. 3).³⁴

Âşık Abbas Hazretî'nin, 2006'da yarattığını belirttiği bu şiir, Âşık Gafar İbrahimî'nin şiirinde olduğu gibi, Babek'in yaşamından kesitler vermekten ziyade, İran'daki Türk kahramanlarının yanında Babek'i ve Babek'in durumunu sorgulamaktadır:³⁵

*Ne geder yatacak onu bilmirem,
Bir gün oyanacak eli Babek'in.
Buludlar dolacak şimşek çahacak,
Ahacak dağlarda seli Babek'in.
Yerinden galhacak ulu Setter Han,
Fikir kemalınan dolu Setter Han,
Her yere çekecek yolu Setter Han,
Dağlarda açacak gülü Babek'in.
Köroğlu neresi çekiler bir gün,*

*Düşmenlerin kanı töküler bir gün,
Zülümkârın boynu büküler bir gün,
Deme ki kesilib eli Babek'in.
Bağır Han kök atıb uzalacakdı,
Nebi hayinlerden bac³⁶ alacakdı,
Emir Erşad gene ucalacakdı,
Kim deyib kırılıb belî Babek'in.
Evlili Abbas'am ahsa da kanım,
Bu veten yolunda çihsa da canım,
Sene kurban olum Azerbaycan'ım,
Dünyayı tutacak dili Babek'in.*

Şiirin bütünü düşünüldüğünde Âşık Abbas Hazretî, Babek'i ve Babek'in Abbasilere karşı verdiği mücadeleyi, günümüzde İran Türklerinin verdikleri mücadeleye benzetmekte, onu Azerbaycan'ın tarihî kahramanlarından biri olarak görmekte ve şiirde isimlerini saydığı Türk kahramanlarıyla birlikte Babek'i, İran Türklüğü için bir önder; direniş ve bağımsızlığa ulaşmada bir sembol olarak kabul etmektedir.

Dörtlüklerde Âşık Abbas; Azerbaycan ve İran'da bağımsızlık mücadelesini başlatan ya da düşmanları karşısında direniş sembollerinden olan Köroğlu, Kaçak Nebi, Emir Erşat, Setter Han ve Bağır Han gibi destanı ve tarihî kahramanlarla birlikte düşmana karşı yapılacak mücadelenin kazanılmasıyla onlara ceza vereceklerini, böylece de Azerbaycan'a bahar geleceğini ve bununla yeni bir dönemin başlayacağını, son olarak da Babek'in dili kabul ettiği Türkçenin İran'da serbestçe konuşulacağını dile getirmektedir.

Şiirinde Babek'i ele alan başka bir âşık da Âşık Ali Feyzullahî Vahid'dir. Tebriz'de "Dede Korkut" diye de anılan (K. K. 4) Âşık Ali, 1900'da Tebriz'de doğmuştur. Âşık Elesger Gümüşke-mer (Maralanlı)³⁷ ve Âşık Hac Ali İsfencanlı (Âşıkî)'ye³⁸ çıraklığından sonra âşıklığa başlamış ve hayatının

sonuna kadar bu sanatı icra etmiştir. 1995'te vefat edene kadar özellikle Tebriz âşıklık geleneğinin sosyal ve siyasi sorunlarını gidermede önemli çalışmalarını olmuştur³⁹ (Özdamar 2011: 157-176).

Âşık Ali, İran İslam devriminden bir yıl sonra (1980) Babek Kalesi'ne çıkmış ve burada saz çalıp şiirler okumuştur (K. K. 5).

Sular aşdı seddimi

Geldi tapdı reddimi⁴⁰

Efşin'in nâmerdliği

Eydi benim geddimi⁴¹ (K. K. 5).

Âşğın kalede okuduğunu belirttiği bu dörtlükte, Afşin'in "namertliğinin" kendi dik duruşunu eğdiğini ifade etmektedir. Dörtlükte âşğın başının eğilmesi, iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi Babek'in ölümüne sebep olan Afşin'in Türk kökenli olmasıdır. Diğeri ise Babek'in Abbasilere yenilmesidir.

Sonuç

İran Türklüğü için Tebriz âşıklık geleneği, son derece önemlidir. Bu gelenek içinde yetişen âşıkların şiir ve hikâyelerinde, hem Türkçe kullanımına sahip çıkmaları hem de İran Türklerinin her türlü duygu ve düşüncelerine, geleceğe dönük beklentilerine, söyledikleri ve yarattıkları şiirler ile tercüman olduklarını, aynı zamanda İran Türklerini çeşitli kutlama ve törenlerde eğlendirip coşturduklarını söyleyebiliriz.

Tarihî kimliği tartışmalı olmasına rağmen Babek ve Babek Kalesi, İran Türkleri tarafından Türklerin bağımsızlık sembolü olarak görülmekte ve Babek, tarihî Türk kahramanlarından biri kabul edilmektedir. Bu törenlerde Türk kültürünün çeşitli unsurları sembol olarak kullanılmaktadır. İran Türklerinin kendi kimliklerine yönelik direnişin sembolü olarak Babek

ve Babek Kalesi önemli bir mekân ve konu olmaktadır.

1999 yılının Temmuz ayında bir öğrenci hareketi olarak başladığı ifade edilen (Keskin 2004: 20) Babek Kalesi törenleri, 2007 yılına kadar yapılmıştır. Bu yıldan sonra kalabalık halde çıkışların yasaklandığı bu kaleye Tebrizli âşıkların, söz konusu tarih aralığından daha önce de çıkıp şiirler okudukları ve hikâyeler anlattıkları, makaleye konu edilen yukarıdaki şiirlerin yaratım yılları ve âşıkların anlattıklarıyla ortaya çıkmaktadır.

Tebrizli Âşık Gafar İbrahimi'nin "Babek'im" redifi şiirini 1996'da yarattığını belirtmesi ve uzun yıllardan beri Babek Kalesi'ne İran Türkleriyle beraber çıktığını ifade etmesi (K. K. 1), bunun yanı sıra Âşık Abbas Hazretî'nin çocukluğundan itibaren Babek Kalesi yürüyüşlerine katıldığını belirtmesi (K. K. 3) ve son olarak Âşık Ali Feyzullahî Vahid'in 1980'de kaleye çıkıp şiirler okuduğunu ifade etmesi (K. K. 5), kalede siyasi bir tören için olmasa da kültürel bir program için sadece 1999-2007 yılları arasında değil, geçmiş yıllarda da toplandığını göstermektedir.

Tebriz âşıklık geleneğine mensup söz konusu âşıkların, şiirlerinde İran Türkleri arasında özel bir sembol haline getirilen Babek konusunu işledikleri görülmektedir. Babek ve Babek Kalesi'nin direniş özelliklerini bilen İran Türkü âşıklar, kendilerinin ve mensubu oldukları milletin bağımsızlık arzularını şiirlerinde Babek üzerinden ve Babek ile dile getirmektedirler.

NOTLAR

- 1 İran'daki Türk nüfusuyla ilgili kesin bir rakam verilmemekle beraber bu sayı, en az 25 milyon, en çok 35 milyon olarak gösterilmektedir. Daha fazla bilgi için bk. (Gökdağ ve Heyet 2004: 52, Sarıkaya 2008: 168-172, Kafkasyalı 2010: 99).

- 2 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'da saz çalmak İslamiyet'e aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklanmış ve âşık kahvehaneleri kapatılmıştır (Kobotarian 2008: 91).
- 3 İran Türklerinin âşık muhitlerini, İlgar İmamverdiyev; Karadağ, Eher, Keleyber, Hemedan, Horosan, Tebriz, Save, Zencan, Goçan, Tahran, Urmiye, Sulduz, Hoy ve Dol Bölgelerine ayırırken (İmamverdiyev 2001: 119), Azad Nebiyev; Azerbaycan âşık muhitleri içerisinde gösterdiği Tebriz âşık muhitini 8 bölgeye ayırmıştır. Bunlar; Karadağ, Urmiye, Zencan, Hemedan, Save, Horosan, Serap ve Kaşkay'dır (Nebiyev 2004: 159-204). Muharrem Kasımlı bu muhitleri; Tebriz, Urmiye, Zencan, Save, Horosan ve Kaşkay olarak ayırırken (Kasımlı 2007: 239-271), Nabi Kobotarian ise çalışmasında, İran âşık muhitlerini Türkmen (Horasan Sahası), Kaşkay ve Azerbaycan-Tebriz olmak üzere üç bölgeye ayırmıştır (Kobotarian 2008: 38-47). Son çalışma ise Ali Kafkasyalı'ya aittir. Kafkasyalı, İran Türkleri âşık muhitlerini; Tebriz-Karadağ, Urmiye, Sulduz-Karapapak, Zencan, Kum-Save, Horasan-Türkmensahra ve Kaşkay olmak üzere 7 bölgeye ayırmıştır (Kafkasyalı 2009: 33-295).
- 4 Tebriz âşıklık geleneğinde âşıkların sanatlarını icra etmek için katıldıkları düğünler, kahvehaneler ve diğer toplantılar için "meclis" terimi kullanılmaktadır (K. K. 1).
- 5 Günümüzde Tebriz'de sanatını icra eden âşıklar, balabancılar ve kavalcıların adları için bk. (Özdamar 2011: 36-39)
- 6 Tebriz'de âşıklık geleneğinin devam ettirildiği dernek, topluluk ve âşık grupları için bk. (Kobotarian 2008: 91, Kafkasyalı 2009: 40-43, Alizade 1379).
- 7 Bu çalgı aleti için Türkiye'de tef terimi kullanılmaktadır.
- 8 Bu hikâyelerin adları için bk. (Özdamar 2011: 74-78).
- 9 26.07.2010'da yaptığımız araştırmada Tebriz, Gecil Kapısı'nda "Elseven Âşıklar Kahvesi"nde bulunan muhtelif âşıklardan derlenmiştir.
- 10 Galiboğlu, Elçin, Güney Azerbaycan Âşıkları Bakü'de, Âşık Ayet Kamberi: "Bizi Yaşatan Babek'in Ruhudur", <http://www.gunaz.tv/aze/37/newsCat/1/newsID/370>.
- 11 Daha fazla bilgi için bk. (Yıldız 1988: 441-442, Barthold 1950: 146).
- 12 Turan, Davut, Güney Azerbaycan Türkleri ve Babek Kalesine Yürüyüş, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=41
- 13 Bu yorumlar için bk. Turan, Davut, Güney Azerbaycan Türkleri ve Babek Kalesine Yürüyüş, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=41 ve Keskin, 2004: 21).
- 14 Güney Azerbaycanlı bazı araştırmacılar, Babek kelimesinin Türkçe olduğunu savunmuşlardır. Bunlardan Mehran Bahari, bu kelimenin Baybek (Bay+bek) olduğunu iddia etmiş ve bundan sonra da bu haliyle kullanılması gerektiği vurgulamıştır. Daha fazla bilgi için bk. Bahari, Mehran, "Baybək mi, yoksa Babek-Babək-Babak mı?", <http://baybek-az.blogspot.com/>.
- 15 Ayrıntılı bilgi için bk. <http://ashiq-qafar.blogspot.com/>.
- 16 Söz konusu şiir, 2010 yılında Tebriz'de yaptığımız alan araştırması sırasında âşığın evinde kendisinden derlenmiştir.
- 17 Sıyrılmış, kınından çıkarılmış.
- 18 Sert, dayanıklı.
- 19 Önder, rehber.
- 20 Saban veya belin çıkardığı iri toprak parçası.
- 21 Kumlu, çakıllı toprak.
- 22 Hızlı bir şekilde inmek.
- 23 Eşkıya.
- 24 Kere, sefer.
- 25 Ağzının payını vermek.
- 26 Kul, köle.
- 27 Bez Kalesi.
- 28 Yiğit.
- 29 Sürmek.
- 30 Kaplan.
- 31 Geçmek.
- 32 Atın kişneme sesi.
- 33 Türk kültüründe kurt için birçok görüş olmakla birlikte bazıları için bk. (İnan 1998: 69-75, Ögel 2002: 111-126).
- 34 Âşık Abbas Hazretî hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. (Karahanlı 1388: 7-10).
- 35 Söz konusu şiir, 2010 yılında Tebriz'de yaptığımız alan araştırması sırasında Genceli Âşık Okulu'nda kendisinden derlenmiştir.
- 36 Haraç.
- 37 Âşık Elesger Gümürkemer Maralanlı, 20. yüzyılın meşhur âşıklardan birisidir. Tebriz'de "Haydar Tekkesi"nde meskün olmuş ve birçok âşık yetiştirmiştir. Ustası Âşık Samet'e ait olan Şikâri Hikâyesi başta olmak üzere birçok hikâye bilmektedir. Beline bağladığı kemerin gümüş olması sebebiyle "Gümüşkemer-Gümüşkemerli" sıfatıyla anılır (Feyzullahî 1369: 184).
- 38 Âşık Hac Ali İsfencanlı (Âşıkî), 20. Yüzyıl âşıklarındandır. Âşık Elesger Gümüşkemer (Maralanlı) ve Âşık Samet'in çırağı/sakirdi olmuştur. Ustalarıyla Tebriz'in hemen hemen tüm köylerini dolaşmış, şiirler okumuş, hikâyeler anlatmıştır. Ustaları öldükten sonra da bu geleneği devam ettirmiş birçok âşığın yetişmesine sağlamıştır. Özellikle de Âşık Samet'in hikâyesi olan "Şikâri" onun vasiyetiyle diğer âşıklara öğretilmiştir. Caferî tarikatına mensup bir Şii Müslüman'dır. Biraz Türkçe okuyabilse de eğitim almamış ve yazı yazmayı bilmemektedir. Evli olup ikisi kız, diğeri de erkek üç çocuğu vardır. Erkek olanı Âşık Hüseyin'dir ve Tebriz radyosunda babalan çalmaktadır (Başgöz 1970: 394).

- 39 Ayrıntılı bilgi için bk. (Özdamar 2011: 157-176).
40 İz, alamet.
41 İnsanın dik duruşu.

KAYNAKLAR

1. YAZILI KAYNAKLAR

Alizâde, Valih. "Âşık Ali ile Röportaj, Sarıtel Orkestrasının En Yaşlı Üyesinin Hayatının Son Günlerindeki Sözleri". *Şemsi Tebriz Gazetesi*. Y. 3, S. 70, s. 4, (H. Ş.) 26.02.1379, Tebriz, 1379.

Bahari, Mehran. "Baybək Mi, Yoksa Babək-Babək-Babak Mı?". (2006) <<http://baybek-az.blogspot.com/>> 20.11.2011.

Barthold, W. "Afşin". *İslam Ansiklopedisi 1. Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1950: 146.

Başgöz, İlhan. "Turkish Hikâye-Telling Tradition in Azerbaijan, İran". *Journal of American Folklore*. C. 83, S. 330, 1970: 391-405.

Danışver (Öztürk), Babek, Haz. "Babek Kalesi'nin Coğrafi Konumu". *Babek Kalesi Güney Azerbaycan Türk Milletinin Öze Dönüş Töreni (Makaleler Toplusu)*, Ankara: GünAzTac, 2004: 5-8.

Feyzullahî (Vahid), Hüseyin. *Âşıklar (Muasır Azerbaycan Aşıkları)*. Tebriz: Müessesesi-i İntişarat-ı Yârân, 1369.

Galiboğlu, Elçin. "Güney Azerbaycan Âşıkları Bakü'de, Âşık Ayet Kamberi: Bizi Yaşatan Babek'in Ruhudur". (2008) <<http://www.gunaz.tv/aze/37/newsCat/1/newsID/370>> 16.11.2011.

Gökdağ Bilgehan A. ve Heyet M. Rıza. "İran Türklerinde Kimlik Meselesi". *Bilig*. S. 30, 2004: 51-84.

Hacıyeva, Maarife ve diğer. *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

<http://ashiq-qafar.blogfa.com>

İmamverdiyev, İlgar. "XX. Asır Güney Azerbaycan'ın Âşık Muhiti ve Bazı Sorunları". A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 17, 2001: 119-132.

İnan, Abdulkadir. "Türk Rivayetlerinde Bozkurt". *Makaleler ve İncelemeler 1. Cilt*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998: 69-75.

Kafkasyalı, Ali. *İran Türk Edebiyatı Antolojisi 6. Cilt*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 2002.

———. *İran Türkleri Âşık Muhitleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2009.

———. *İran Türkleri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010.

Kapanşahin, Muhittin. "Mu'tasım Dönemi İsyanları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 23, 2007: 341-367.

Karahanlı, Mehmed İbadî. *Karadağ'dan Bir Âşık, Ohu Menim Derdimi, Âşık Abbas Hazreti*. Tebriz, 1388.

Kasımlı, Muharrem. *Ozan-Âşık Sanatı*. Bakü:

Uğur Neşriyatı, 2007.

Keskin, Arif. "Güney Azerbaycan Yeni Babek'ini Aramaktadır". *Babek Kalesi Güney Azerbaycan Türk Milletinin Öze Dönüş Töreni (Makaleler Toplusu)*. Yay. Haz. Babek Danışver (Öztürk), Ankara, 2004.

Kobotarian, Nabi. "Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Margoliouth, D. S. "Hurremiye". *İslam Ansiklopedisi 5/1. Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997: 596-597.

Nebiyev, Azad. *Azerbaycan Âşık Mektepleri*. Bakü, 2004.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) 2. Cilt*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Özdamar, Fazıl. "Tebriz'de Âşıklık Geleneği ve Tebrizli Âşık Ali". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Sarıkaya, Yalçın. *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2008.

Turan, Davut. "Güney Azerbaycan Türkleri ve Babek Kalesine Yürüyüş". <http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=130&Itemid=41> 20.11.2011.

Turan, Osman. "Babek". *İslam Ansiklopedisi 2. Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986: 170-174.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Afşin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1. Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988: 441-442.

———. "Babek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 4. Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991: 376-377.

2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

K. K. 1: Âşık Gafar İbrahimi: 1954 doğumlu. Derleme 28.07.2010'da Tebriz'de âşığın evinde ve 02.01.2012'de telefonda görüşülerek yapılmıştır.

K. K. 2: Âşık Ayet Kamberi: 1967 doğumlu. Derleme, 28.07.2010'de Tebriz'de Elseven Âşıklar Kahvesi'nde yapılmıştır.

K. K. 3: Âşık Abbas Hazreti: 1970 doğumlu. Derleme, 25.07.2010'de Tebriz Elseven Âşıklar Kahvesi'nde ve Genceli Âşık Okulu'nda yapılmıştır.

K. K. 4: Âşık Ali Selimi: 1953 doğumlu. Derleme, 26.07.2010'de Tebriz'de Elseven Âşıklar Kahvesi'nde yapılmıştır.

K. K. 5: Âşık Ali Feyzullahî Vahid: 1900 doğumlu. Derleme, âşığın torunları Ahmad, Muhammed ve Mahmud Hesamipur tarafından ölümünden birkaç yıl önce âşığın Tebriz'de bulunan evinde yapılmıştır.